

توردا بىخەتەر بۇلۇش

نېمە ئۈچۈن تور بىخەتەرلىكى مەن ئۈچۈن مۇھىم؟

ئىنتېرنېت ۋە ئىجتىمائىي ئالاقە ۋاسىتىلىرى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان سۇپىلار بولۇپ، ئۇ بىزنىڭ ئۇچۇرلارنى ھەمبەھەرلىشىمىزگە، دوستلىرىمىز ۋە ئائىلىگىز دىكىلەر بىلەن ئالاقىلىشىشىمىزغا ياردەم بېرىدۇ.

قانداقلا بولمىسۇن، جىنايەتچىلەر ۋە باشقا قانۇنسىز تەشكىلاتلارمۇ ئۇلارنى ئىشلىتىپ پۇللىرىنى، ئۇچۇرلىرىڭىزنى ئالماقچى ياكى سىزنى قورقۇتماقچى بولىدۇ.

ئۇلار دۇنيانىڭ ھەر قانداق يېرىدىن مەشغۇلات قىلالايدۇ، كۆپ قىسىم تىللارنى راۋان سۆزلىيەلەيدۇ ۋە قايىل قىلارلىق ساختا تور بېكەتلەرنى قۇرالايدۇ. ئۇلار ئېلېكترونلۇق خەت، ئىجتىمائىي ئالاقە تورى ۋە قىسقا ئۇچۇر ئارقىلىق سىز بىلەن ئالاقىلىشىدۇ، ئۇلار سىزنى قورقۇتۇش ياكى تەشۋىشلىنىشكە تىرىشىدۇ، شۇڭا ئېنىق ئويلىمايسىز.

بۇلارنىڭ ھەممىسى سىزنىڭ تەييارلىق قىلىشىڭىز ۋە ئۇلارنىڭ قوللانغان ھىيلە-مىكىرلىرىنى ھەر ۋاقىت بىلىشىڭىز كېرەكلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

توردا ئۇچرايدىغان بەزى ئورتاق مەسىلىلەر قايسىلار؟

ئەڭ كۆپ ئۇچرايدىغان ئەھۋاللار بۇلار:

- ئۆلىنىشنى چېكىشنى تەلەپ قىلىدىغان گۇمانلىق ئېلېكترونلۇق خەت ياكى قىسقا ئۇچۇرغا ئېرىشىسىز.
 - بۇ ئۆلىنىشلار دائىم كىرىش ياكى مالىيە ئۇچۇرلىرىڭىزنى ئوغرىلاش ئۈچۈن لايىھەلەنگەن ساختا تور بەتلەرگە تۇتۇشىدۇ.
- شەخسىي ئۇچۇرلارنى سورايدىغان گۇمانلىق تېلېفونغا ئېرىشىسىز.
 - يۇقىرىدىكىدەك تېلېفون ئۇرغۇچى بانكىڭىزدىن كەلگەندەك قىلىپ ئۇچۇر سورايدۇ.
- ھوقۇقدار دەك ياسىنىۋالغان بىرى سىز بىلەن ئالاقىلىشىپ، سىزنى بىرەر نىش قىلىشقا ئۇرۇندۇ ھوقۇقدار دەك.
 - ھەمىشە ئۇ كىشى مەلۇم خىل تەھدىدلىرىنى پەيدا قىلىدۇ.
- بەزىلەر سىزنىڭ بىر ياكى بىر نەچچە تور ھېساباتىڭىزغا كىرىدۇ (مەسىلەن: ئېلېكترونلۇق خەت ياكى ئىجتىمائىي ئالاقە تورى).
 - ئەگەر باشقىلار تور ھېساباتىڭىزغا كىرسە، ئۇلار سىزنىڭ ئۇچۇرلىرىڭىزنى ئوغرىلايدۇ، پۇل تۆلەيدۇ ۋە سىزدەك بولىۋېلىپ دوستلىرىڭىز ياكى ئائىلىڭىزدىكىلەرنى نىشانلايدۇ.
- ئىناۋەتلىك كارتىڭىزنىڭ تەپسىلاتلىرى ئوغرىلىنىدۇ، ياكى ساختا سېتىش ياكى مەبلەغ سېلىش ئارقىلىق ئالدامچىلىق قىلىنىدۇ.
 - ئالدامچىلار سىزنىڭ ياخشى سودىنى كۆرۈشىڭىزنى ۋە ئويلىمايلا پۇل تۆلىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىدۇ. ياكى ھەقىقىي تور بېكەت سانلىق مەلۇماتقا خىلاپلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ، تەپسىلاتلىرىڭىز توردا ئاشكارىلىنىشى مۇمكىن.

بۇ يەردە تېخىمۇ كۆپ سىنارىيەلەر بار:

[ھازىر ياردەمگە ئېرىشكەن - تورىڭىزغا ئىگىدارچىلىق قىلىش](#)

قانداق قىلغاندا توردا بىخەتەر تۇرالايمەن؟

- ئۇزۇن ھەم ئۆزگىچە مەخپىي نومۇر.
 - مەخپىي نومۇر قانچە ئۇزۇن بولسا شۇنچە كۈچلۈك بولىدۇ.

○ تۆت داۋاملىق ئىشلىتىلمەيدىغان سۆزلەرنى بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق (مەسىلەن: ئۈچ بۇرجەك، رىنو، مەشغۇلات، ئاياغ) ۋە زۆرۈر تېپىلغاندا سان، چوڭ ھەرپ ۋە بەلگىلەرنى قوشۇش ئارقىلىق 16 دىن ئارتۇق ھەرپتىن. ئۇنتۇلغۇسىز مەخپىي نومۇر ياساڭ.

○ مۇھىمى، مەخپىي نۇمۇرىڭىزنى تەكرارلىماڭ. ئەگەر جىنايەتچى سىزنىڭ مەخپىي نۇمۇرىڭىزنى بىرنى ئالسا، ئۇلار باشقا ھېساباتلىرىڭىزنىمۇ سىناپ كۆرىدۇ.

○ مەخپىي نۇمۇر باشقۇرغۇچىنى ئىشلىتىپ مەخپىي نۇمۇرىڭىزنى ئەستە ساقلىيالايسىز ۋە يېڭى مەخپىي نۇمۇر قۇرالايسىز.

○ [ياخشى مەخپىي نۇمۇر قۇرۇڭ - تورىڭىزغا ئىگىدارچىلىق قىلىڭ](#)

• ئىككى ئامىللىق دەلىللەشنى ئىشلىتىڭ.

○ بۇ قوشۇمچە ئۇچۇرلار - ئادەتتە تېلېفونىڭىزدىكى كود - تورىڭىزگە كىرىشكە كېرەك بۇلىدۇ.

○ بۇ تېخنىكا ئاجايىپ كۈچلۈك بولۇپ، ھېساباتىڭىزغا كىرمەكچى بولغان نۇرغۇن ئۇرۇنۇشلارنى توختىتالايدۇ.

○ بۇنى قوللايدىغان «دەلىللەش دېتالى» نى ئىشلىتىشنى تەۋسىيە قىلىمىز.

○ [تورغا ئىگىدارچىلىق قىلىڭ - \(2FA\) ئىككى ئامىللىق دەلىللەشنى ئىشلىتىڭ](#)

• توردا شەخسىي ھالەتتە تۇرۇڭ.

○ ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردا بىخەتەرلىكنى ساقلاشنىڭ ئەڭ ياخشى تاللىشى مەخپىيەتلىك تەكشۈرۈشنى قوزغىتىش.

○ بۇ تور جىنايەتچىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بەزى كىشىلەرنى سىزنىڭ يازمىلىرىڭىزنى كۆرىشىدىن ياكى سىزگە ئۇچۇرئەۋەتتىشىدىن توسايدۇ.

○ يەنىلا ئۆزىڭىز، ئائىلىڭىز ياكى دوستلىرىڭىز توغرىسىدىكى شەخسىي ئۇچۇرلارنى يوللاشقا دىققەت قىلىڭ.

○ ئالاقىداشلارنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈرۈڭ.

○ ساختا دوستلارنىڭ قۇشۇلۇش تەلپىگە دىققەت قىلىڭ. ئۆزىڭىزنى ژۇرنالىست ياكى سىز تونۇمايدىغان باشقىلار دەپ دەۋا قىلغانلاردىن ئېھتىيات قىلىڭ.

○ [توردىكى مەخپىيەتلىكلىكىڭىزنى قوغداڭ - تورىڭىزغا ئىگىدارچىلىق قىلىڭ](#)

• ھەممە نەرسىلەرنى يېڭىلاپ تۇرۇڭ.

○ تېلېفونىڭىز، كومپيۇتېرىڭىز ياكى يۇمشاق دېتالىڭىزنى يېڭىلىسىڭىز، بىخەتەرلىكتە بولۇشى مۇمكىن بولغان ئەھۋاللارغىمۇ چېتىلىدۇ.

○ بۇ جىنايەتچىلەر ھەمىشە كىرىش يوللىرىنى ئىزدەۋاتىدۇ ۋە ئاجىز يوقۇقلارنى يېڭىلاپ ئوڭشاۋاتىدۇ.

○ ئۈسكۈنىلىرىڭىزنى دائىم قايتا قوزغىتىڭ.

○ [يېڭىلانمىلىرىڭىزنى ساقلاڭ - تورىڭىزغا ئىگىدارچىلىق قىلىڭ](#)

• ئالدامچىلىققا دىققەت قىلىڭ.

○ ئەڭ ياخشى تەكلىپ شۇكى، بۇ ئالدامچىلىقلاردىن خەۋەردار بولۇڭ ۋە ئۇلارغا دىققەت قىلىڭ.

○ ئەگەر بىرەر ئىش خاتادەك بولسا، سىز بىلەن ئالاقىلاشقان ئادەم بىلەن ئالاقە قىلماڭ. بولۇپمۇ ئۇلار دوستانە. كۆرۈنسىمۇ پۇل سورىسا ئېھتىيات قىلىڭ.

○ غەلىتە ئۇلىنىش ۋە ئېلېكترونلۇق خەت ئادرېسلىرىغا دىققەت قىلىڭ

○ (مەسىلەن: بانكىڭىز سىزگە gmail ھېساباتىدىن ئېلىخەت ئەۋەتمەيدۇ)

○ تېكىست ئۇچۇرلىرىدىكى ئۇلانمىلارنى ھەرگىز چەكمەڭ.

○ پەقەت ئەپلەرنى رەسمىي ئەپ دۇكىنىدىن ئۈسكۈنىڭىزگە چۈشۈرۈڭ.

○ ئەگەر گۇمانلانسىڭىز، سىز بىلەن بىۋاسىتە ئالاقىلاشقان تەشكىلات بىلەن ئالاقىلىشىڭ ھەمدە سىزگە ئەۋەتكەن ئۇلىنىشلارغا ياكى تېلېفون نومۇرلىرىغا ئەگەشمەڭ.

○ ئۆزىڭىز، مەھەللىڭىز ۋە سىز تەۋە بولغان گۇرۇپپىلارنىڭ تور بىخەتەرلىك خەۋىپىدىن خەۋەردار بولۇشقا تىرىشىڭ.

• ئۇچۇرلىرىڭىزنى قوغداڭ.

○ سىڭىنغا ئوخشاش مەخپىيەلەشتۈرۈلگەن ئۇچۇر ئەپلىرىنى ئىشلىتىڭ. بۇ ھەر قانداق كىشىنىڭ ئۇچۇرلىرىڭىزنى ئوقۇشىدىن توسىدۇ.

- ئەگەر ئادرېس HTTPS دىن باشلانغان بولسا، تور بېكەت بىلەن ئۇچۇرلارنى ئورتاقلىشىش S «بىخەتەر» دېگەنلىك بولۇپ، سىز بىلەن تور بېكەت ئوتتۇرىسىدا ئەۋەتىلگەن ئۇچۇرلارنىڭ مەخپىيەتلىكلىكىنى كۆرسىتىدۇ.
- سانلىق مەلۇماتلىرىڭىزنى قوغدايدىغان ۋە ئورنىڭىزنى يوشۇرالايدىغان مەۋھۇم شەخسىي تور (VPN) ئىشلىتىشنى ئويلاڭ.
- ئەپلىرىڭىزنىڭ قايسى سانلىق مەلۇمات ۋە ئىجازەتلىرىنى زىيارەت قىلىدىغانلىقىنى تەكشۈرۈڭ. مەسىلەن، بەدەن چېنىقتۇرۇش دېتالى سىزنىڭ ئالاقىلىرىڭىزنى زىيارەت قىلىشىنىڭ ھاجىتى يوق.

ئالدامچىلىققا ئۇچرىسام ياكى ئەھۋال ئېغىرلاپ كەتسە قانداق قىلىمەن؟

بۇ يەردە ياردەم سورىدىغان نۇرغۇن جايلار بار. بۇ تەشكىلاتلار سىزنىڭ رۇخسەتلىگەن ئالماي تۇرۇپ، تەپسىلاتلىرىڭىزنى باشقىلار بىلەن ئورتاقلاشمايدۇ.

- سىز تور ۋەقەسىنى CERT NZ تور بېتى ئارقىلىق NCSC غا دوكلات قىلالايسىز، بىز سىزگە ياردەم بېرەلەيمىز ياكى مۇناسىۋەتلىك ئورگان بىلەن ئالاقىلاشتۇرالايمىز :
[ۋەقەنى دوكلات قىلىش | CERT NZ](#)
- ئەگەر پۇلىڭىز يۇتۇپ كەتكەن بولسا، دەرھال بانكا بىلەن ئالاقىلىشىڭ.
- ئالدامچىلىق قىسقا ئۇچۇرلىرىنى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى باشقۇرىدىغان مۇلازىمەت 7726 غا ھەقسىز يوللىغىلى بولىدۇ.